

С Т А Н О В И Щ Е

От доц. д-р Методи Манчев Даскалов (НАИМ – БАН)

Член на НАУЧНО ЖУРИ,

съгласно Решение на Факултетния съвет на ИФ (Протокол № 11/ 26.09.2023 г.) и
Заповед РД-38-565/03.10.2023 на Ректора на СУ „Св. Климент Охридски“
за определяне състав на НЖ в конкурс за академична длъжност „доцент“
по направление 2.2 История и археология (Археология – Средновековна археология),
обявен в ДВ бр. 65/ 28.07.2023

Обявяването на конкурса за академична длъжност „доцент“ по направление 2.2 История и археология (Археология – Средновековна археология) и подаването на документи за участие са в съответствие с т. 105–109 от Правилника за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в СУ.

Документите, подадени от кандидата гл. ас. д-р Чавдар Янакиев Кирилов напълно отговарят на изискванията в чл. 107 на Раздел IV от Правилника.

Той е придобил магистърска степен по археология през 1998 г. в Историческия факултет на СУ „Св. Климент Охридски“ с работа: „Към проблема за т. нар. "феодален замък" в Средновековна България“.

Обучението и научното му развитие продължават с редовна докторантура и през 2006 г. защитава дисертационен труд и придобива научна степен „Доктор по археология“ в Университета „Йохан Волфганг Гьоте“, Франкфурт на Майн, Германия с разработка на тема: **Studien zu den frühmittelalterlichen Wurzeln europäischer Stadtentwicklung: Archäologische Befunde Mitteleuropas, ihre sozial- und wirtschaftsgeschichtliche Deutung und der Vergleich zum Raum der östlichen Balkanhalbinsel.**

От 2006 г. е археолог и главен специалист в научно-изследователски структури на СУ. От 2010 г. последователно е „асистент“ и „главен асистент“ в Катедра Археология при Историческия факултет.

Като университетски преподавател Чавдар Кирилов ръководи и провежда значима преподавателска дейност:

В Бакалавърска програма:

Основни курсове

1. **Археология на Късната античност**, задължителен; лекции, 60 часа годишно (общо 120 часа, приравнени към семинарни занятия)
2. **Археология на Великото преселение на народите**, задължителен; лекции, 45 часа годишно (общо 90 часа, приравнени към семинарни занятия)
3. **Средновековна българска археология: Първо и Второ българско царство**; Задължителен 60 часа годишно (общо 60 часа, приравнени към семинарни занятия)

Избираеми курсове:

4. **Оръжия и оръдия на труда** за специализация по „Средновековна археология“ (общо 90 часа, приравнени към семинарни занятия)
5. **Монашество и манастири** (общо 90 часа, приравнени към семинарни занятия)

В Магистърска програма:

– **Град и "не-град" в ранносредновековна Европа** (общо 60 часа, приравнени към семинарни занятия).

– **Византийският град** (общо 60 часа, приравнени към семинарни занятия).

– **Дендрохронология** (общо 75 часа, приравнени към семинарни занятия).

Преподавателската му работа обхваща 540 часа лекции и 75 часа семинарни занятия (или общо 655 часа, приравнени към семинарни занятия).

Пряко с учебната дейност е свързана организацията и провеждането на задължителна теренна практика по Средновековна археология на студентите от бакалавърската програма (провеждана от 2009 г. в късноантичния и средновековен град Балчик). Обучаването продължава и провежда при теренна работа на редовни археологически разкопки по различни изследователски проекти. Реално това е задълбочаване на подготовката на обучаемите, които са проявили интерес към археологията, конкретна тематиката и период.

Кандидатът е научен ръководител на успешно защитили дипломните си работи магистри. Над 10 от тях продължават образователното и научното си развитие като докторанти. Част от тях вече са защитили и докторски дисертации, чиито вдъхновител, ментор и редактор е гл. ас. д-р Чавдар Кирилов. С голямо удоволствие отбелязвам, че някои от възпитаниците вече са реализирани професионални археолози и заемат академични длъжности.

Теренната научно-изследователската дейност на кандидата е по 9 научни проекта по различни национални програми. Реализацията им е свързана с теренна работа, обработване на резултати, придобити материали и научни разработки. В последните години това са обекти при Мелница, Елховско и Конуш, Асеновградско. Тяхното провеждане и документиране е според най-добрите постижения на традиционната археология, максимално се прилагат недеструктивни методи и се използват възможно най-широк кръг интердисциплинарни изследвания.

Неразделна част от преподавателската и научно-изследователската дейност на Чавдар Кирилов е активното участие (самостоятелно и в колектив) с доклади на различни научни форуми: национални, международни у нас и в чужбина. Неговите изяви винаги са очаквани с интерес в колегията и предизвикват активни обсъждания и дискусии.

Красноречив израз на активната изследователска работа са публикациите: 2 монографии, студии и статии в научната периодика, в тематични сборници, публикации на доклади от научни мероприятия, отразени в приложенията. Много информативни са над 30 статии за проведени теренни археологически проучвания. Голяма част от публикациите имат приносен характер.

Научната продукция, с която кандидатът участва в настоящия конкурс **е представена в Приложения 1–10.**

На първо място е представеният хабилитационен труд: ***Непознатите познати. Стъклените гривни в България от късножелязната до османската епоха. София. Университетско издателство "Св. Климент Охридски". 2023.***

Това е първото цялостно изследване върху стъклените гривни в България от тяхната поява през III в. пр. Хр. до края на XIX в. Материалите са от 372 археологически обекта, които са представени и коментирани в подробен каталог–регистър. Обърнато е внимание на класификацията според технологията, като е поставен проблемът за т.нар.

„безшевна“ техника. Предложени са единни низходящи критерии за изграждане и структуриране на класификация според: материал, форма, техника на изработване, размери, колорит, степен на прозрачност, оформяне на повърхности, сечение и др. Ясно са определени отличителните черти на стъклените гривни от късножелязната епоха, които са чуждо за Тракия явление, свързано с латенския свят. Поставен е въпросът за местата на намиране, разпространението и възможността да бъдат разглеждани като символ на определен статус.

Изяснен е обликът на стъклените гривни от римската епоха – изтъкнати са сигурни характеристики за различаване от по-ранните и по-късните изделия. Дискутирани са различни аспекти, свързани с производство, начин на употреба и т. н. Очертани са общите хронологични рамки през тази епоха, както е дадено и обяснение за изчезването им около/ след 400 г. сл. Хр. Евентуално е свързано с отпадането на гривната като накит, освен при кръг от представители на определени общности, за които те могат да имат и ролята на инсигния.

Основно място е отделено на характера и облика на стъклените гривни от „средновизантийската“ епоха, като определението е много добре обосновано и защитено. Приносна е ревизията на традиционната теза, че са евтини и леснопрежалими предмети. Анализът на паметниците показва, че в определени общности те играят ролята на статусни символи и не случайно се откриват в „най-богатите“ гробове. Друг принос е хронологичното ограничаване на използването им у нас до към средата на XIII в. То е характерно и за целия тогавашен византийски свят.

Предложена е хипотеза, че това се дължи както на отпадането на гривната като масов накит (респ. елемент на костюма, характерен за „средновизантийския“ период), така и с промените в облекло, навлезли през Палеологовата епоха.

Ревизирана е тезата, че гривните от благороден метал (в състава на съкровища от XIII–XV в.) могат да се използват като свидетелство за продължаващата популярност на тези накити. Тези скъпи образци са по-скоро семейни ценности и са трезорирани. Те не са поставяни в гробовете на притежателите след тяхната смърт.

От хронологична гледна точка е важна констатацията, че между първата половина на XIII и първата половина на XVII в. у нас не се носят стъклени гривни. Поредната им поява около средата на XVII в. е блискоизточно влияние, а не е възродена местна традиция. Наред с това са изведени основни групи гривни, характерни за османската епоха (вече са своеобразен хронологичен индикатор !). Предложено е и мнението, че употребата им не е етнически или религиозно обусловена.

Вниманието на Чавдар Кирилов е насочено и към друг вид неизследвани до момента находки, свързани с облеклото (*Приложение 10*). Разгледани са срещаните при разкопки на обекти от Средновековието и османската епоха железни подкови за обувки, на които не е обръщано внимание. Анализът на средата, където са открити, налага ревизия на мнението, че са употребявани през Средновековието. Не са познати в сигурни средновековни контексти, но са добре познати в структури (вкл. множество некрополи) от османската епоха и са една от характерните находки. Появата им е свързана с разпространението на специфични за времето след XV в. обувки – папуци и чизми. Българското им име (налче) произлиза от турската дума нал (подкова).

Дългогодишни и задълбочени са изследователските интереси на Чавдар Кирилов към проблематиката, свързана с възникване на града и неговото развитие през Средните векове (*Приложения 2, 4, 7*).

Първото (*Приложение 2*) е монография и представлява пионерно сравнително изследване на урбанизационните процеси през ранното средновековие в Западна и Средна Европа, от една страна, и в Югоизточна, от друга. Основава се на анализ на десетки проучени по археологически път „централни места“ от двата региона, коментирани и подробно анализирани в единен регистър.

Изложени са критерии за въвеждане на понятието „град“ – икономическа основа и пазар, социална и професионална диференциация на населението, различни „централни“ функции, предполагаем брой жители, единна селищна структура, идентифицирането и облик на сгради с различни функции.

Преките примери за приемственост на Запад (за продължаване на живота в антични градски центрове) са повече и по-добре видими в сравнение с Изтока. Градът на Запад има твърде малко общо с късноантичния си предшественик, докато на Изток е обратното. Причините са различните пътища, по които протича урбанизацията. Решаващо е културно влияние на Византия и ролята ѝ в съхраняването на ред черти на късноантичния град. Ревизирана е традиционна теза (особено в немскоезичната историография), че на Запад няма ранносредновековни градове преди появата на първите градски конституции през XI в. Властта на Запад не е основен урбанизационен фактор. Ако липсват другите подходящи условия, „властовите центрове“ не се превръщат в ядра на нови градове. Основен стимул за урбанизацията на Запад са възможностите за надрегионална търговия. Моделът на Изток е по-различен – водеща е ролята на властта. Аргументирана е теза, че средновековна Европа на практика не познава явлението „столица“ (в см. – постоянна владетелска резиденция), тъй като отсъстват териториална държава, централна и провинциални администрации и т. н. На Изток това се променя едва през X в., когато в случая с Преслав България се сдобива с първата си столица, докато на Запад моделът на обвързаност с обмена продължава още столетия. Ревизира и традиционното схващане, че „Плиска е първата българска столица“.

Следваща работа (*Приложение 4*) е посветена на т.нар. „феодален замък“ в Средновековна България (теза и понятие, наложени от 50–60-те г. на миналия век). След анализ на обявените за замъци обекти от българските земи и чрез съпоставката им с подобни структури от Западна Европа тя е поставена под съмнение и отхвърлена. „Феодалният замък“ на Запад е укрепеното жилище на свързания с наследствено земевладение аристократ. Той е и знак за доминиращото му положение в района.

Сходните като положение и структура фортификационни съоръжения у нас и във Византия са строени и поддържани от централната власт, а не от представители на (служебната) аристокрация, която обитава градове. Тя не е наследствена и благосъстоянието ѝ не е свързано със земята и нейните ресурси, а от близостта до централна власт.

Тази тематика намира отражение и в следваща студия (*Приложение 7*). Направен е задълбочения анализ на комплекс от сгради в средновековния Червен, оформящи вътрешен двор с църква. Традиционно е интерпретиран като „феодален замък“.

Внимателната съпоставка с подобни комплекси от различни други места във Византия показва, че в случая става дума за резиденция на епископите (митрополитите) на Червен, а не за седалище на незасвидетелстван по никакъв начин „местен феодал“. Според известните надписи строителните начинания тук са реализирани от централната власт, а не по волята на предполагаем местен владетел.

Съществено място сред изследователските интереси на Чавдар Кирилов са проблемите, свързани със селищната система и поселищния живот през късната античност (Приложения 3, 5, 8).

Представеното като *Приложение 3* изследване, е посветено на специфично за Късната античност явление – редуциране на укрепената градска площ. Обичайно то се тълкува като признак за упадък на градовете и градския живот, за демографския спад, за икономическата и военната слабост на Римската империя особено през VI в. Анализът на археологически данни и писмени извори от епохата от различни краища на римския свят насочва към по-различни изводи: намаляването на укрепената площ е с цел по-ефективната защита на градовете от техните жители, а не от редовна армия; като то вероятно броят им се увеличава, а не намалява (сравнено с римската императорска епоха); това явление е белег за жизнеността на градовете и не показва упадък и приближаващ край.

В друго оригинално изследване (*Приложение 5*) са анализирани причините за появата и характеристиките на укрепените височинни селища през Късната античност в днешните български земи. Установява се, че те са в среда (географски условия), където няма почти никакви следи от обитаване през I–III в., заселват се активно през IV в., а от VI в. са предпочитани; характерът им е различен – някои са временни убежища на живеещи другаде общности, други са военни крепости, а трети (вероятно и най-многобройни) са укрепени селища на цивилно население; предпочитанието към тази селищна форма се доказва и от факта, че новопостроени през VI в. градове (за разлика от „старите“ римски градски центрове) са с такава географска и природна позиция. Те се различават от „укрепените села“ само по мащаба и евентуалното наличие на различни обществени постройки.

В следващата работа (*Приложение 8*) е разгледан проблема за „края“ на късноантичната селищна мрежа у нас и за „обезлюдяването“ на многобройни височинни селища на границата на VI–VII в. Традиционно се свързва с аваро-славянски нашествия, които разрушили огромната част от тях и обезлюдили днешните български земи. Според анализа на изследователя те не са основна причина за археологическата реалност. Изучаването на земеделските сечива показва, че от втората половина на VI в. местното население намалява производството зърно и е силно зависимо от доставки, пренасяни в амфори и съхранявани в долиуми, ями и крепостни кули; загубата на огромните имперски житници в началото на VII в. води до пресъхване на източниците и до нарушаване на веригите за доставка, вследствие на което планинските и полупланинските части на България (и на Балканите) вече не са в състояние да поддържат значителни групи население, което е принудено отново да обърне поглед към равнините.

Научните интереси на Чавдар Кирилов са насочени към отделни региони и населени места през Средновековието и в свои изследвания прави наблюдения и предлага оригинални тези (*Приложения 6 и 9*).

Приложение 6: Студията е критика на популярната теза, според която нашествията на печенези, узи и кумани през XI в. до голяма степен унищожават селищната мрежа на север от Стара планина и водят до масова миграция на българи към Тракия. Тя се опира на факта, че в ред селища на север от планината има прекъсване на монетната циркулация след втората третина на XI в. Анализът на серии от монетни находки в региона показва, че монетите са свързани с разположените в определени крепости военни контингенти и показват търговски взаимоотношения с „варварите“ на север от Дунав. Реорганизацията на армията на Балканите през последната третина на XI в. и промени в имперската политика при директните плащания към федерати довеждат до изменената картина на монетната циркулация и не са свидетелство за обезлюдяване на земите между Хемус и Дунав.

В следващ труд (*Приложение 10*) е критикувана и дискутирана традиционната локализация на средновековната Констанция на възвишението Асара край Симеоновград. При дългогодишните разкопки не е намерена керамика със сграфито украса и това е основание за заключение, че познатият в извори около 1200 г. град не е на това място и няма как и да е превзет през 1201 г. от цар Калоян. Той превзема друга Констанция (днешната Констанца на Черно море) заедно с Варна.

Цялостната преподавателска и научно-изследователска дейност покрива напълно изискванията за придобиване на академичната длъжност „Доцент“.

Както в текстовете, с които участва в конкурса, така и при тези от общия списък не съм забелязал елементи на плагиатство.

В заключение на изложеното до тук изразявам своето **положително мнение** и отправям предложение към другите уважаеми участници в Научното жури по обявения конкурс, както и към членовете на почитаемия Факултетен съвет на Историческия факултет **да изберат гл. ас. д-р Чавдар Янакиев Кирилов на академичната длъжност „доцент“.**

13.11.2023 г.
София

Доц. д-р Методи Даскалов